

УДК 330.341:330.332(447)

Яремко Л.А.

НОВИЙ ЕТАП РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ГЛОБАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ

У статті досліджується процес розвитку регіональних економік в умовах глобалізації, їх перетворення у суб'єкти геоeкономіки, що знаходять вияв у глобалізації регіонів, показано, що інтеграція регіонів у світовий економічний простір супроводжується зростанням зовнішньоекономічних загроз.

Ключові слова: *глобалізація, глобалізація регіонів, геоeкономічні інтереси регіону, зовнішньоекономічні загрози*

Постановка проблеми. Глобалізація справляє дедалі потужніший та неоднозначний вплив на суспільно-економічний розвиток держав. Суперечливий характер глобалізації знаходить свій вияв, з одного боку, у зростанні взаємодії, взаємообумовленості розвитку країн, а з іншого, у фрагментації економіки, формуванні місцевих територіально-господарських комплексів. Діалектика цих процесів знайшла своє відображення у “парадоксі Нейсбіта”. Автор зазначає: “В епоху нової економіки взаємозалежність всіх країн на світовій арені буде постійно зростати, незважаючи на те, що всередині країн ми ведемо себе так, що стаємо все більш незалежними від наших центральних урядів” [1, с. 142]. І це веде не до підриву глобалізаційних процесів, а навпаки їх посилення. І справді, як зазначає автор, що вищим є рівень глобалізації економіки, то сильнішими стають її найдрібніші учасники. Сказане безпосередньо стосується регіонів.

Серед чинників регіоналізації варто передусім звернути увагу на глобальний процес сьогодення – перехід від централізації до децентралізації. Дж. Нейсбіт трактує його як один із мегатрендів, що визначилися у 80-х роках минулого століття. Йдеться про перебудову суспільних, у тому числі і економічних відносин за принципом “згори вниз” [1, с. 142]. На думку вченого, індустріальна система виробництва вимагає централізації управління, існування потужних ієрархічних структур. Натомість перехід до постіндустріального або інформаційного суспільства супроводжується децентралізацією. І це стосується не лише механізмів прийняття політичних рішень, а й засад функціонування економіки. Все це позначається і на соціальних відносинах, поліпшуючи їх стан. Не випадково Дж. Нейсбіт розглядає децентралізацію як “могутній двигун” соціальних змін” [1, с. 189].

Ще однією причиною економічної регіоналізації є зростання масштабів економіки та ускладнення господарського життя. Розширення бізнесового простору, зростання кількості економічних агентів, збільшення числа та різноманіття трансакцій, стрімке наростання обсягів інформації – все це

утруднює економічну координацію, прийняття раціональних господарських рішень. Управління економічним розвитком із боку центральних галузевих установ виявляється все більше неефективним. П. Кругман і М. Обстфельд взагалі вважають, що “країни не є економічними утвореннями”, їх такими роблять лише політичні кордони [2, с. 183] .

Регіоналізація господарського життя певною мірою реалізує відомий принцип субсидіарності. Він був вперше сформульований німецьким юристом Й.А. Альтузіусом (1557–1638 рр.) і зафіксований в енцикліці Папи Пія XI “*Quadragesimo Anno*” від 15 травня 1931 року: “Нехай залишається непохитним наступний принцип соціальної мудрості: як не дозволено з метою передачі суспільству відбирати у окремих осіб те, що вони можуть виконати власними силами і заходами, так рівною мірою не можна передавати більш значній організації те, що може бути зроблено меншими і більш слабкими колективами. Порухення цього правила спричинило б тяжку шкоду суспільству і було б кричущою перешкодою для правильного його управління...” [3, с. 28]. І справді, спроби вирішення місцевих проблем на вищих щаблях суспільної ієрархії є менш ефективними, хоч би через відсутність повноти інформації.

Специфіка регіонів як підсистем макроекономічної системи дозволяє застосувати щодо них макроаналіз. Річ у тім, що низка проблем є спільними і для національної економіки, і для регіональної. Рецепти макроекономічної політики можуть застосовуватися і бути дійовими на регіональному рівні. Адже, як зазначають П. Кругман і М. Обстфельд, “відмінності між країнами і регіонами носять не якісний, а кількісний характер. І там, і там діють одні і ті ж рушійні сили, але у різному співвідношенні” [2, с. 246].

Саме під впливом економічної глобалізації активізувалося формування регіональних економік, їх інтернаціоналізація. “Відродження регіонів” – це по-суті новітній процес. Американський науковець Е. Блейклі (E. Blakeli) зазначає, що в США міста та регіони до 1974 року слабо залежали від процесів у світовій економіці і мало цікавилися подіями, що відбуваються за межами країни. Сьогодні ситуація докорінно змінилася. Суттєво посилився вплив та значення зовнішніх чинників, що спонукало регіони до самостійного інтегрування у світову економічну систему: “окремі регіони держави стали структурними елементами цієї системи” [4, с. 52].

З розвитком регіонів змінюється архітектура світової економіки. Якщо раніше вона розглядалася як сукупність національних економік, пов’язаних між собою міжнародним поділом праці та світовими ринками, то сьогодні її структурною одиницею стає економічний регіон. Сьогодні – це сукупність регіональних економік, сильно узалежнених у своєму розвитку від інших, без огляду на їх національну приналежність. Апологетом такого тлумачення світового господарства виступив американський економіст К. Омае (K. Omae) – автор двох книжок під промовистими назвами: “Світ без кордонів: влада і стратегія у взаємопов’язаній економіці” (1991 р.) та “Кінець національної держави: поява регіональних економік” (1995 р.). В останній він пише про “регіон-державу”, функціонування якої визначається економічними передумовами, а вже потім політичними чи соціальними. Ще раніше (1967р.)

П. Друкер (P.F. Drucker) проголосив ХХ століття “епохою занепаду центрального уряду” [5, с. 151].

Роль і місце зовнішньоекономічних чинників у пришвидшенні економічного зростання активно досліджується і в Україні. У цьому зв’язку варто назвати роботи Варналія З., Гейця В., Мікули Н., Мокія А., Сіденка В., Філіпенка А., та ряд інших.

Сьогодні можна говорити про два етапи внутрішньодержавної регіоналізації: 1) активне формування та конституювання регіональних економік і 2) появу глобалізованих регіонів. Перший етап достатньо досліджений і описаний в літературі, тому ми зосередимось на аналізі другого.

Мета статті: показати виникнення та розвиток глобалізованих регіонів, з’ясувати їх характерні риси в контексті ринкової трансформації України.

Виклад основного матеріалу. Ми є свідками появи нової світової тенденції, а саме глобалізації регіонів, яка має універсальний характер і стосується як розвинених економік, так і менш розвинутих, зокрема країн із перехідною економікою. Глобалізація створила єдиний економічний простір, відкрила економічним суб’єктам нові комерційні можливості, доступ до світових матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів. Це спонукає регіон до самостійного виходу на світові ринки, самостійну інтеграцію у світову економіку. В умовах господарської глобалізації значення зовнішньоекономічних зв’язків для розвитку країни чи регіону є надзвичайно важливим. Для багатьох країн світу міжнародна господарська співпраця з притаманною їй конкуренцією стали одним із головних факторів економічного розвитку.

Реалізація геоекономічних інтересів регіонів можлива за умови їх глобалізації. Глобалізований регіон можна визначити як економічну територію, що здійснює регулярні та інтенсивні господарські відносини із зарубіжжям, які стають суттєвим чинником їх соціально-економічного розвитку. Такий регіон стає самостійним геоекономічним суб’єктом [6, с. 55]. Дослідженням встановлено такі головні ознаки глобалізованого регіону:

1. Наявність геоекономічного потенціалу. Йдеться про певні експортні можливості, ресурс для міжнародних обмінів капіталами, здатність до технологічного обміну, готовність до інтернаціоналізації виробництва тощо. Це створює передумови для інтегрування регіону у світовий економічний простір із метою реалізації своїх зовнішньоекономічних інтересів.

2. Існування зовнішньоекономічної інфраструктури, яка включає два види забезпечення: транспортно-комунікаційне та бізнесово-інституційне.

3. Позиціювання регіону у світовому бізнесовому середовищі: визначення своєї товарної спеціалізації, знаходження ніші на світовому ринку, пошук можливостей підключення підприємств до міжнародних виробничих ланцюгів.

4. Реальне залучення регіону у систему міжнародних економічних відносин означає вихід місцевих суб’єктів господарювання на світові ринки товарів і послуг, капіталів, технологій, робочої сили, і, як наслідок, отримання частки світового доходу.

5. Участь у міжнародних чи трансрегіональних економічних організаціях. Може йтися про участь в єврореґіоні, Європейській асоціації прикордонних реґіонів, співпрацю з міжнародними фінансово-кредитними установами та інше.

6. Існування спеціальних владних органів управління зовнішньоекономічною діяльністю, бізнесових і громадських об'єднань, що мають на меті організацію та сприяння транскордонним господарським контактам. Окрім офіційних інституцій, це можуть бути територіальні асоціації експортерів чи імпортерів, агенції сприяння малому та середньому бізнесу у пошуку зарубіжних партнерів чи допомоги іноземним інвесторам тощо.

7. Проведення свідомої, науково обґрунтованої політики зовнішньоекономічної діяльності, що базується на середньо- і довгострокових програмах і планах.

8. Розробка спеціальних заходів (програм) підвищення конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

9. Здійснення кроків щодо формування позитивного іміджу території задля залучення іноземних фірм і реґіонів до економічної співпраці – створення стійкого “геоекономічного образу” реґіону, який вирізнятиме її з-поміж інших і підкреслюватиме важливі позитивні риси. Цей образ охоплює не лише стан економіки, а й екології, культурно-освітнього середовища тощо.

10. Поява зовнішньоекономічних загроз і формування системи протидії їм. Це передбачає створення у складі реґіонального органу управління спеціального підрозділу, завданням якого має стати відстежування, запобігання і протидія зовнішньоекономічним загрозам.

Створення глобалізованого реґіону можна розглядати як появу нових, додаткових можливостей пришвидшення економічного розвитку, використання ефективніших форм господарювання територіальних громад. Зростає значення та вплив зовнішньоекономічної діяльності на соціально-економічні процеси в реґіоні, і це вимагає свідомого їх регулювання.

Поряд із державним (макроекономічним) з'являється необхідність в реґіональному (мезоекономічному) контролі та керуванні зовнішньоекономічною діяльністю. Останнє дозволяє краще реалізувати реґіональний інтерес, пришвидшити процес інтернаціоналізації реґіону та отримання додаткових вигод від цього, а також уникнути багатьох ускладнень і небезпек.

На рис. 1. подано п'ять основних видів зовнішньоекономічної діяльності, які можна трактувати як системоутворювальні для глобалізованого реґіону. Чільне місце серед них належить міжнародній торгівлі. Так само, як цивілізація почалася з торгівлі, інтернаціоналізація реґіону – з міжнародної торгівлі. Україна, яка знаходиться на перетині міжнародних торговельних шляхів, віддавна була і залишається “торговельною державою”. Це підтверджують дані про зовнішньоторговельний оборот країни, який в останні роки майже дорівнював обсягу ВВП. В експортній діяльності більшою чи меншою мірою

беруть активну участь всі регіони, що є свідченням значного їх включення у міжнародний товарообмін.

Істотний вплив на інтернаціоналізацію регіону має міжнародний обмін капіталами. Згідно з теорією М. Туган-Барановського інвестиції виконують роль головної підйоми економічного зростання. Глобалізація, сформувавши єдине міжнародне інвестиційне середовище, створила додатковий інвестиційний ресурс – іноземні інвестиції. Їх надходження в регіони сприяє пришвидшенню темпів економічної динаміки, збільшенню валового регіонального продукту, модернізації економіки.

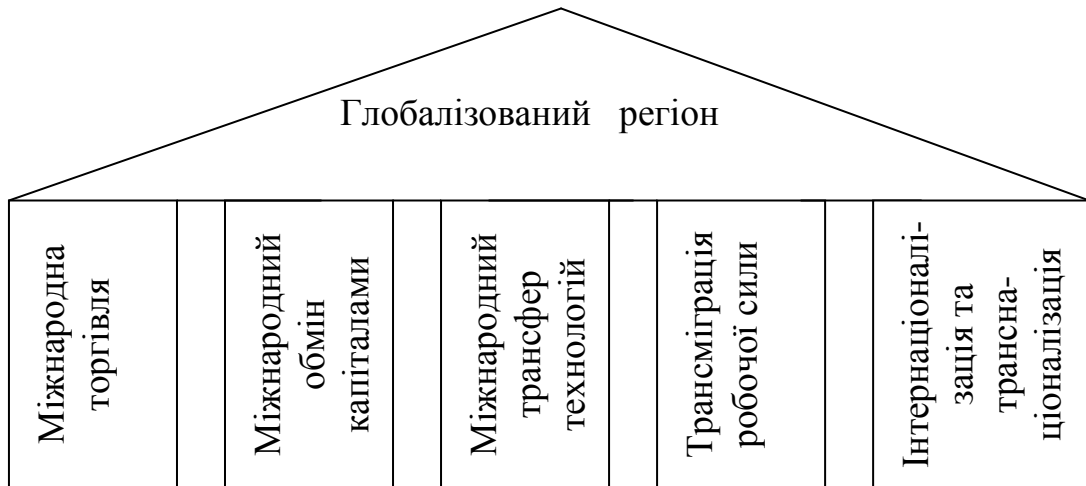

Рис. 1. Системоутворюючі види зовнішньоекономічної діяльності, що формують глобалізований регіон.

Ще одним таким чинником став міжнародний трансфер технологій. Існують два джерела надходження технологічних інновацій: власне їх виробництво та запозичення. Це означає, що поступ країни та її регіонів значно узалежнений від результативності міжнародного трансферу технологій.

Транснаціональна міграція робочої сили сьогодні в Україні стала впливовим чинником соціально-економічного розвитку регіонів і сприяє їх перетворенню у глобалізовані регіони. Так, за даними ООН наша країна посідає четверте місце у світі за чисельністю міжнародних мігрантів. Щорічний наплив коштів від трудових мігрантів у країну становить приблизно 4 млрд. дол., що співставне з обсягами надходження прямих іноземних інвестицій [7, с. 16].

Ще одним напрямом діяльності, що сприяє глобалізації регіону, є інтернаціоналізація та транснаціоналізація виробництва. Зазначені процеси – це вища форма міжнародної економічної співпраці, що вимагає високого рівня розвитку продуктивних сил, виходу на світові рівні ведення бізнесу. Цей напрям діяльності є найменш розвиненим з-поміж інших. Хоча в країні вже розпочався процес створення власних ТНК. Так, свої зарубіжні підприємства вже мають Індустріальний Союз Донбасу, СКМ “Укравто”. Запорізький автозавод разом із корпорацією “Богдан” на коопераційних засадах розпочали будівництво в Нижньогородській області Росії заводу з виробництва легкових

та вантажних автомобілів, а також автобусів. Необхідно зазначити, що саме участь у цьому виді діяльності є найсуттєвішою ознакою глобалізації регіону.

За наведеними факторами українські регіони мають ознаки значної інтеграції у міжнародну економіку. Достатньо зауважити таке: ступінь інтернаціоналізації обміну (за обсягами експорту) переважної більшості регіонів є значною і високою; приблизно п'ята частина робочої сили знаходить роботу за кордоном, здійснюючи щорічні грошові перекази на батьківщину; майже 40% загального обсягу придбаних підприємствами нових технологій (технічних досягнень), запроваджених у виробництво за 2000–2007 роки, має іноземне походження; скромнішою є частка іноземних інвестицій у сукупних інвестиціях у країні і в більшості регіонів, не дотягуючи до “значимих” 10 відсотків; набирає сили процес інтернаціоналізації та транснаціоналізації виробництва в регіонах. За браком відповідної статистики і спираючись лише на епізодичні дані, важко встановити його справжні параметри. Проте можна із впевненістю стверджувати, що з плином часу цей процес буде дедалі більше посилюватися.

Визнання регіону глобалізованим не потребує високих значень усіх п'яťох зазначених чинників. Адже згідно з наведеним визначенням глобалізація регіону виявляється в істотному узалежненні соціально-економічного розвитку від зовнішньоекономічних зв'язків. І ця залежність може скластися на основі вже двох-трьох чинників. Такими для українських регіонів є, зокрема, експортна, технологічна і трансміграційна залежність. Слід зазначити, що в умовах господарської глобалізації регіони стають глобалізованими. Для регіонів виникла гостра проблема у зовнішньоекономічних зв'язках.

Очевидно, що не всі регіони однаково задіяні в процесі інтернаціоналізації економіки. Для визначення ступеня останньої можна скористатися індексом господарської глобалізації. Методологічною основою його розрахунку можуть бути підходи щодо визначення індексу глобалізації країн. Найвідомішими у світі є індекси, створені за системою швейцарського інституту дослідження бізнесу (KOF), Міжнародної організації Carnegie Endowment for International Peace (CEIP), а також рейтингової компанії A.T. Kearney і журналу Foreign Policy (K-FP). Вони складаються за трьома-чотирма вимірами, серед яких обов'язково наявний економічний.

Україна завдяки політиці “шокової лібералізації” економіки стрімко глобалізувалася. Вперше потрапивши до рейтингу у 2000 році, вона за системою K-FP опинилася на 42-му місці серед 62 країн, які становлять 88 % світового населення і 91 % світової економіки. Його вона утримувала протягом чотирьох років [8]. У 2006 році Україна посідала вже 39 місце в індексі глобалізації, випередивши на 18 пунктів Російську Федерацію [9]. Особливо значний прогрес був досягнутий в галузі економічної глобалізації. За даними академіка О. Згуровського, протягом останніх 13 років її рівень зріс на 640 % (Росії – на 310 %) [10]. Новим поштовхом до її зростання став вступ України до СОТ.

Становлення регіону висуває на порядок денний проблему регіональної економічної безпеки. Внаслідок цього до відомих розділів економічної безпеки – особистості, підприємства і держави – додається новий – регіональна економічна безпека, який перебуває у стадії формування. Її суть зводиться до забезпечення нормальної життєдіяльності територіально-господарського комплексу, захисту соціально-економічних інтересів громади, протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Безпечна регіональна еволюція передбачає досягнення стійкого, збалансованого динамічного розвитку регіону.

Потреба безпеки є органічною властивістю всіх систем – біологічних, політичних чи економічних. У відомій “піраміді Маслоу” їй відводиться друга позиція за ступенем нагальності задоволення. Сьогодні, як справедливо зазначає А. Маслоу, безпека стає все більш затребуваним товаром.

Німецький соціолог У. Бек стверджує, що в розвинених країнах суспільне виробництво багатств супроводжується суспільним виробництвом ризиків. Це веде до зростання кількості ризиків і перетворює сучасне суспільство на “суспільство ризиків” [11]. Схожі погляди висловлює і П. Друкер. Визначаючи нові суспільні орієнтири, він стверджує, що сьогодні вирішальне значення має ризик, а не витрати виробництва. І “для цього ми повинні змістити фокус економічної теорії від витрат, де він завжди знаходився, до ризику” [5, с. 125, 130]. Наведене стосується і регіонів, які стають сьогодні суспільно-господарськими одиницями розвитку.

Існує ціла низка загроз для регіонального розвитку як ендогенного, так і екзогенного характеру. Йдеться про чинники, що здатні дестабілізувати соціально-економічну та політичну ситуації в регіоні, спричинитися до виникнення кризових явищ. Ендогенні загрози вже достатньо вивчені і не є темою нашого дослідження, тому варто зупинитися на аналізі екзогенних загроз, проблемі забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону.

Суттєві корективи в регіональну економічну безпеку вносить господарська глобалізація. Вона, з одного боку, створює нові можливості розвитку, а з іншого, – нові небезпеки для регіональної економіки. Прагнення скористатися перевагами міжнародного розподілу праці, світовими ринками і ресурсами разом із тим піддає економіку країни та її регіони загрозам. Без урахування глобальних чинників і викликів успішний розвиток території є фактично неможливим.

Регіональна економіка за своєю природою є відкритою системою. Однак це твердження є, безумовно, справедливим лише стосовно інших регіонів цієї ж країни. Ступінь відкритості назовні, щодо іноземних господарських структур залежить від зовнішньоекономічної політики держави, її вибору моделі розвитку. Зовнішньоорієнтована модель, яка відповідає засадам відкритої економіки, відкриває простір для міжнародних контактів і економічного розвитку регіону.

Міжнародна економічна співпраця створює додаткові стимули і ресурси регіонального розвитку, що у підсумку забезпечує зростання економіки. С. Долгов дослідив економічне зростання промислово розвинених країн та країн, що розвиваються, за період 1970–1990 рр. Він виявив, що перші з

відкритою економікою порівняно із країнами із закритою економікою (разом із країнами колишнього соціалістичного табору) розвивалися у 3,1 раза швидше. Щодо країн, які розвиваються, то ця різниця становить вже 6,5 раза [12, с. 166-167]. Зазначене про країни повною мірою стосується і регіонів. Їх транскордонна відкритість, активна міжнародна економічна діяльність здатна забезпечити значне пришвидшення економічного зростання.

Регіони через пов'язаність зі світовою економікою піддаються численним зовнішньоекономічним загрозам. Щобільше регіон інтегрований у світову економіку, тим значнішими і різноманітнішими є ці загрози. Зовнішні впливи поряд із позитивними мають і ряд негативних дестабілізуючих наслідків. Можна говорити про три групи таких впливів. Перша група може виходити від урядових макроекономічних рішень (діяльності чи бездіяльності), наприклад, надмірна відкритість національної економіки, породження інфляційних процесів та інші. Для протидії таким впливам регіон не має у своєму розпорядженні достатньо дієвих засобів. Другу групу впливів здійснюють інші регіони. Прикладом цього може бути так звана внутрішня міграція – міжрегіональні переміщення трудових та фінансових ресурсів. Їх негативним результатом може бути “перетікання” кваліфікованої робочої сили у більш привабливі, промислово розвинуті регіони. Подібне може відбутися і з капіталами. Третя група негативних імпульсів продукується глобальним економічним середовищем. Сьогодні саме ці впливи набирають сили і привертають все більшу увагу дослідників.

Що стосується регіональних економік, то вони мають дві лінії захисту. Першою є національна зовнішньоекономічна політика, митний кордон, які нейтралізують значну частину негативних імпульсів. І тут повинні спрацьовувати регіональні захисні бар'єри. Їх створює регіональна зовнішньоекономічна політика. Це означає, що бар'єр діє лише за умови розроблення і вмілого застосування такої політики. Вона може охоплювати ініціювання антидемпінгових заходів, імпортозаміщення, контроль за надходженням зарубіжних технологій із метою недопущення застарілих, проведення акцій із виховання “споживчого патріотизму” тощо. Місцеві можливості протидії глобальним економічним загрозам є додатковим аргументом на користь регіональної організації господарювання та формування регіональної системи зовнішньоекономічної безпеки. Наведене означає, що сфера захисту територіальних соціально-економічних інтересів розширюється. Цей захист починається далеко за межами території, у глобальному економічному просторі і закінчується вже на власних ринках.

Ідея зовнішньоекономічної безпеки вперше з'явилася у вченнях меркантилістів. Зовнішньоторговельна експансія завжди викликала невдоволення та протидію з боку інших країн. “Таким чином, може статися, – зазначає англійський прихильник меркантилізму С. Фортрей (1622-1681 рр.), що непомітно наші багатства будуть вичерпані, країна зубожіє,... а іноземці за кордоном старанно здобуватимуть із нас користь” [13, с. 194]. Положення політики протекціонізму були найбільш повно реалізовані у Франції Ж.-Б. Кольбером (1619-1683 рр.) за часів Людовіка XIV.

Безпека соціально-економічного розвитку залишається актуальною і в ХІХ столітті. Ф. Ліст зазначає, що успішні країни намагаються "... затримати поступальний рух менш розвинутих країн", і тому митну політику необхідно розглядати, як природне прагнення народів "до самозбереження і до забезпечення свого добробуту та успіху..."[14, с. 50].

Термін "економічна безпека" був вперше застосований американським президентом Ф. Рузвельтом у 1934 році [15, с. 462]. На початку 1990-х років президент США Б. Клінтон відновлює Раду з національної економічної безпеки, що була створена в 1930-х роках президентом Ф. Рузвельтом у межах програми "Нового курсу" і з її закінченням була розпущена¹. Примітно, що її виникнення було пов'язане з розвитком внутрішніх подій, а відродження – переважно зовнішньоекономічних. Аналогічні підрозділи функціонують і в інших розвинутих країнах світу. Новий імпульс дискусіям навколо зовнішньоекономічної безпеки додала господарська глобалізація.

Таким чином, можна стверджувати, що проблема зовнішньоекономічної безпеки країн, з'явившись у ХVІІ столітті, так і не покидала світової арени. Більше того, її значення та роль дедалі посилюються і стають обов'язковим атрибутом зовнішньої політики будь-якої держави. Появу терміну "національна безпека" пов'язують із іменем 26-го президента США Т. Рузвельта. Він ще на початку ХХ століття визначив її як сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет країни, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я усіх його членів [16, с. 7]. Це визначення зберігає своє значення і до сьогодні.

Наша країна активно увійшла у світогосподарські процеси. Швидко і недостатньо підготовлене "відкриття" економіки, з одного боку, створило умови для міжнародних контактів усім суб'єктам господарювання, а з іншого, – наразило їх на наступ потужної міжнародної конкуренції. Зростає пов'язаність із світовим господарським середовищем, а разом з тим і залежність від нього. Це стосується не лише національної, але і регіональних економік.

Рівень зовнішньоекономічних загроз залежить від низки чинників, серед яких провідне місце належить інтенсивності зовнішньоекономічних зв'язків. Кожний вид міжнародної економічної діяльності пов'язаний із певним ризиком і є певною загрозою для соціально-економічної позиції території. Щобільше видів такої діяльності здійснюється, то більшим є рівень сумарних загроз. При цьому варто враховувати також обсяги комерційних операцій, кількість трансакцій та зарубіжних партнерів. Іншим провідним чинником щодо зовнішньоекономічних загроз є ступінь відкритості економіки. Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, послаблення державного контролю за ними збільшує рівень загроз. Це обумовлено неврегульованістю міжнародних економічних зв'язків (за винятком товарообмінних), опортуністичними діями зарубіжних контрагентів, недобросовісною конкуренцією тощо. Отже, зовнішньоекономічні загрози пов'язані з двома основними чинниками:

¹ В США 29.06.1934 був створений Комітет з економічної безпеки.

ступенем відкритості економіки та інтенсивністю зовнішньоекономічної діяльності.

Глобальна конкуренція далеко не завжди ведеться цивілізованими методами. Політичний та економічний тиск, нав'язування невігідних контрагенту умов, демпінг та необґрунтовані антидемпінгові процедури і, навіть, економічні війни – це далеко неповний перелік засобів, що застосовуються проти конкурента. Все це свідчить про загрози, що продукуються світовим середовищем і безпосередньо загрожують економіці регіону.

Зовнішньоекономічна безпека переслідує дві взаємопов'язані мети. По-перше, вона повинна забезпечувати максимально сприятливі умови для здійснення міжнародних трансакцій і, таким чином, щонайбільше сприяти соціально-економічному розвитку території. Йдеться про гранично можливе залучення та використання міжнародних ресурсів зростання. І, по-друге, передбачати та протидіяти загрозам, що виходять від світового господарського докільля, мінімізувати можливі втрати. О. Власюк справедливо вважає, що збереження необхідного балансу між залежністю від зарубіжних чинників та самодостатністю економіки якраз і становить основну проблему зовнішньоекономічної безпеки [17, с. 21]. Зовнішньоекономічна безпека передбачає також здійснення заходів із протидії об'єктивним та суб'єктивним чинникам, здатним дестабілізувати соціально-економічну ситуацію в регіоні.

Сказане про національну економіку може бути значною мірою віднесене і до регіональної. Однак у підходах щодо забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону існують певні особливості. До них слід віднести такі:

- відмінності на макро- та мезорівнях щодо забезпечення зовнішньоекономічної безпеки полягають у масштабах та часовому вимірі. Якщо на державному рівні йдеться про довгостроковий період та стратегічне планування, то на регіональному – переважно про середньострокові заходи;

- відсутність у розпорядженні органів регіонального управління інструментів митно-тарифного регулювання зовнішньоторговельних потоків, хоча правила СОТ дозволяють регіонам застосовувати певні механізми щодо протидії неякісному імпорту;

- обмеженість повноважень органів регіонального управління у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин;

- більш інтенсивні соціально-економічні контакти із зарубіжжям, обумовлені прикордонним місцезнаходженням регіону. Йдеться про прикордонну торгівлю, “комерційний туризм” (поїздки громадян за кордон із метою купівлі-продажу товарів та послуг), трудову еміграцію тощо. Це, з одного боку, створює додаткові можливості для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а з іншого – збільшує зовнішньоекономічні загрози;

- можливість застосувати, крім державних, додаткові регіональні заходи зміцнення зовнішньоекономічної безпеки регіону;

- здатність оперативно реагувати на зміни світової економічної кон'юнктури, глобальні виклики;

- наявність відмінностей у рівнях зовнішньоекономічних загроз регіонів,

обумовлених галузевою структурою та техніко-технологічним станом окремих галузей і підприємств, інтенсивністю міграційних процесів тощо.

Разом із тим, кожен регіон має свої специфічні інтереси. Це потреба вирішення нагальних проблем, які важко чи довго розв'язуються власними силами або ж взагалі не можуть бути вирішені національними засобами. Такими можна вважати:

– забезпечення стабільних надходжень товарів, які належать до критичного імпорту і відсутні на території країни;

– усунення екологічно шкідливих наслідків діяльності промисловості та урбанізації, зокрема, переробка (утилізація) відходів індустриальних виробництв (териконів), побутового сміття, для якої в країні відсутні капітали і технології;

– подолання депресивності території, створення працевітких виробництв, які б абсорбували стійкі надлишки робочої сили тощо.

Цей перелік можна було б продовжити, проте і наведене свідчить про широту, множинність інтересів регіону у світовому господарському середовищі.

Наступним кроком у реалізації заходів щодо зовнішньоекономічної безпеки регіону є з'ясування загроз, що виходять із світового господарського простору. Інтернаціоналізація економічної діяльності регіону дозволяє реалізувати важливі зовнішньоекономічні інтереси. Разом із тим, вона створює можливість дестабілізації соціально-економічної ситуації в регіоні, позаяк існує, за словами У. Бека, “двозначний зв'язок між шансами і ризиками” [11] . Певне уявлення про зовнішньоекономічні загрози дає рис. 2.

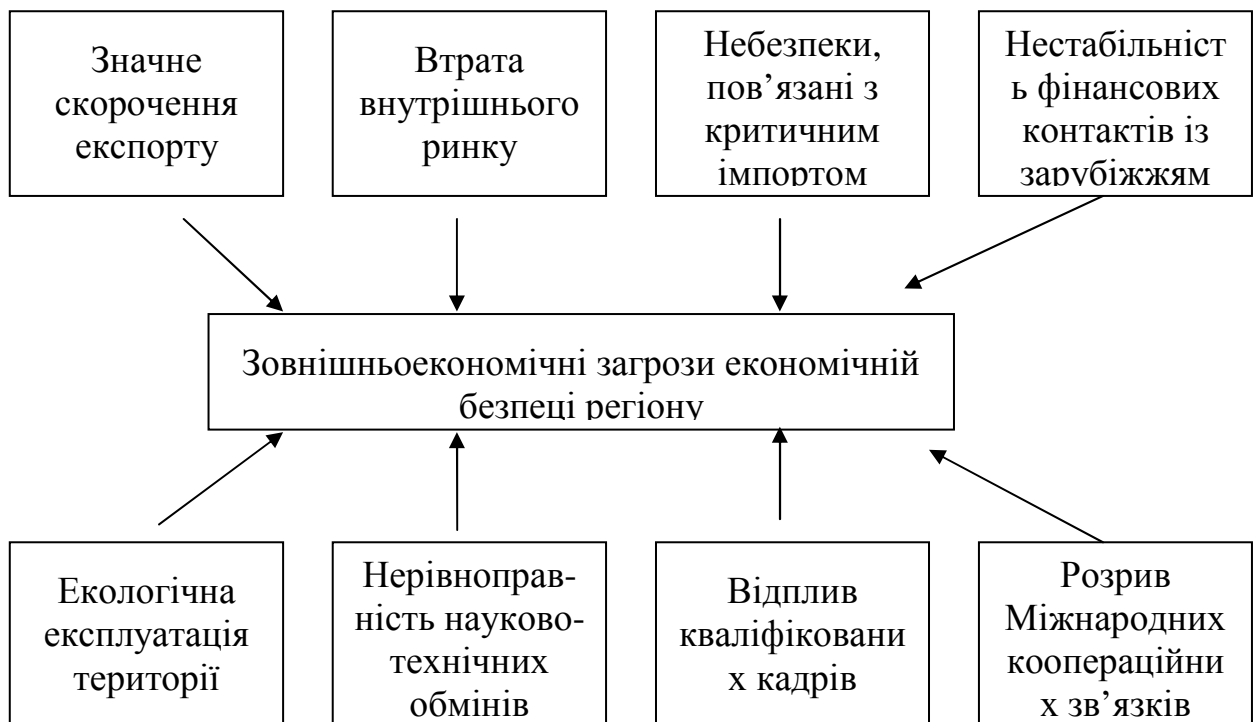

Рис. 2. Структура зовнішньоекономічних загроз економічній безпеці регіону

Розглянемо їх стисло. Однією з найбільших таких загроз є значне скорочення експорту товарів і послуг. Експорт є одним з елементів регіонального попиту, що визначає поточні обсяги виробництва. Він залучений до системи загальної рівноваги, збалансовує взаємозв'язки між ринками: товарів і послуг, фінансовим, робочої сили, соціальних послуг. Скорочення вивезень, а воно може відбуватися і раптово, як це мало місце у 2008 році, навряд чи буде швидко компенсоване розширенням внутрішнього споживання. Це означатиме розбалансування регіональної економічної системи і соціальних відносин.

З імпортом пов'язана загроза втрати внутрішнього ринку. Іноземна товарна експансія за умов недостатнього захисту власного товаровиробника з боку держави та органів регіонального управління здатна призвести до часткової чи повної втрати окремих товарних ринків. До того ж іноземні компанії нерідко використовують продаж товарів за демпінговими цінами, субсидіювання експорту тощо.

Інша імпортна загроза пов'язана з критичним імпортом: це і надмірна залежність від постачальників, і ціновий монополізм останніх, і шантаж, спрямований на отримання економічних, а то і політичних поступок. Протидіяти цьому можна лише розвитком власного виробництва та диверсифікацією імпорту.

Ще однією загрозою регіональній економіці є нестабільність фінансових контактів із зарубіжжям. Це поняття охоплює такі негативні ефекти, як надмірна залежність від надходжень іноземних коштів, значна частка в структурі зарубіжного капіталу портфельних, короткострокових інвестицій, депортація прибутків, фінансові кризи, вплив капіталів та їх офшоризація тощо. Протидіяти цьому можна лише стимулюванням процесів внутрішнього нагромадження капіталу, створенням законодавства та контролю за міжнародними потоками капіталів, у тому числі і за методикою FATF.

Значну загрозу для регіональної громади становить екологічна експлуатація території з боку іноземців. Вона може здійснюватися по-різному. По-перше, це розміщення "брудних" виробництв на території регіону. Така практика випливає з політики розвинених країн Заходу. Залишаючи на своїй території високотехнологічні виробництва, вони вивозять за кордон "брудні". Сюди ж долучається складування відходів, нерідко токсичних, яких позбавляються за відповідну плату розвинені країни.

По-друге, це концентрація в регіоні екологічно шкідливих експортних виробництв, що теж узгоджується з політикою розвинених країн. Закуповуючи сировину, металургійну продукцію, хімічні товари, розвинені країни фактично перекладають "екологічний тягар" на інших. По суті, відбувається просторово нерівний розподіл економічних благ і проблем. Зберігаючи для своїх громадян у буквальному розумінні чисте повітря і воду, здорові природні ареали, вони позбавляють їх інші країни та регіони.

Можна говорити про існування глобальної екологічної несправедливості, екологічної експлуатації цілих країн і регіонів. Екологічне ярмо є дуже важким, оскільки йдеться про здоров'я сучасного та наступних поколінь територіальної

громади, загрозу життєвому середовищу. “Розподіл екологічних благ і бід є основоположним правом, з яким мало хто може посперечатися” [18, с. 6].

Нерівноправність науково-технічних обмінів становить подальшу загрозу для самостійності регіону. Розвиток локальних економік, можливо, більшою мірою, ніж національних, залежить від науково-технічних трансфертів. Демографічна ситуація в українських регіонах не залишає іншого шляху соціально-економічного розвитку, крім інтенсивного. Він передбачає застосування нових технологій та прогресивної техніки. Цього поки що не здатний забезпечити власний науково-технічний комплекс, і тому обґрунтованим є інтерес до зовнішніх. Проте іноземні партнери, зазвичай, прагнуть не допустити технологічного прориву інших країн та регіонів, тому пропонують технології вчорашнього дня, морально застарілу техніку.

Безпосередньо із попередньою пов’язана і наступна загроза – вплив за кордон кваліфікованих кадрів. Потреба у кваліфікованих кадрах у західних країнах зростає. Її не можуть задовольнити власні коледжі та університети. До того ж підготовка кадрів вимагає значних фінансових затрат. Тому в цих країнах розпочався активний процес залучення іноземної кваліфікованої робочої сили, переважно із слаборозвинених країн та їх регіонів. Міграційні служби фактично включили для неї “зелене світло”. Фахівці з комп’ютерної справи, конструктори, лікарі і навіть медичні сестри – це лише невелика частина затребуваних на Заході спеціалістів. Переманюють їх вищими зарплатами, кращими умовами праці, посвідкою на проживання тощо. За результатами дослідження сучасної української трудової міграції, проведеного Благодійним Фондом “Карітас”, загальна кількість українців, які виїхали на заробітки до інших країн, становить 4,5 млн. осіб [19, с. 39], а за даними громадської організації “Взаємодопомога”, українська міграція за кордон становить близько 8 млн. осіб. [20].

Перелік зовнішньоекономічних загроз завершує розрив міжнародних коопераційних зв’язків. Їх налагоджування, зазвичай, триває довго, під них підводяться субкоопераційні угоди, подеколи створюються нові виробництва. Участь у міжнародних відтворювальних ланцюгах є достатньо прибутковою справою. Тому розрив цих зв’язків, ініційований зарубіжними партнерами, є достатньо болісним. Українські регіони це пережили в перші роки незалежності, коли частково із власної вини, а переважно з ініціативи зарубіжних партнерів, були розірвані міжреспубліканські (в межах СРСР) зв’язки. Це зумовило погіршення економічної ситуації багатьох регіонів країни. Такі розриви відносин здебільшого були зумовлені політичними процесами та подіями.

Перелік та коротка характеристика зовнішньоекономічних загроз регіональній економіці свідчить про їх різноманітність та небезпеку. Проведений у підрозділі аналіз дозволяє дійти висновку, що успішний соціально-економічний розвиток прикордонного регіону можливий за умови досягнення безпеки у зовнішньоекономічній діяльності. Рівень зовнішньоекономічних загроз є достатньо високим і підтверджує тезу У. Бека про “перевиробництво ризиків”.

Ситуація вимагає проведення спеціальної політики забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону. Основними її складниками є визначення регіональних інтересів у сфері міжнародних економічних відносин, з'ясування загроз, що виходять із світового господарського простору. Регіональні органи влади повинні здійснювати моніторинг ситуації, вчасно помічати загрози, не допускати їх переростання у небезпеки, здатні нанести шкоду соціально-економічному розвитку глобалізованого регіону. У Декларації “Великої двадцятки”, ухваленої для протидії сучасній світовій фінансово-економічній кризі, однією з головних її причин визначено те, що “учасники ринку не врахували належним чином наявних ризиків і діяли без відповідного попереднього аналізу” [21].

Висновки. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що глобалізація сприяє фрагментації національних економік, конституюванню регіонів. Міжрегіональна конкуренція та необхідність виживання в нових умовах штовхають регіони до виходу на світові ринки в якості як продавців, так і покупців. Геоелектронічне позиціонування викликає активізацію зовнішньоекономічної діяльності, яка є важливим складником економічного та соціального життя регіональної громади. Відбувається глобалізація регіонів, яка створює нові можливості залучення глобальних ресурсів розвитку, зростання добробуту територіальної громади. Це дає їм можливість повніше реалізовувати свої соціально-економічні інтереси, використовуючи можливості, що їх створює діяльність у світовому господарському просторі. Успішність їх здійснення забезпечується кваліфікованою геостратегією. Лозунгом останньої може стати формула, сформульована на конференції в Ріо-де-Жанейро: “Думай глобально – дій локально”.

Формування регіональних економік відбувається за активного впливу господарської глобалізації. Відбувається глобалізація регіональних економік, яка створює нові можливості залучення глобальних ресурсів розвитку, зростання добробуту територіальної громади. Глобалізація регіонів супроводжується зростанням зовнішньоекономічних загроз. Це обумовлено значною відкритістю економіки, широким спектром практикованих видів зовнішньоекономічної діяльності. Ситуація вимагає проведення спеціальної політики забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону. Її ігнорування чи недостатньо вміле проведення здатні звести нанівець вигоди від участі у світогосподарських процесах.

Оцінка розвитку подій у світовому господарстві засвідчує, що під впливом глобалізації відбувається зміна міжнародного поділу праці. І цей факт має бути врахований та використаний на локальному рівні. Регіони отримують шанс увійти у світогосподарські процеси, знайти свою “нішу” в глобальній економіці. Це означає перетворення регіонів із переважно внутрішньою орієнтацією економічних інтересів та виробництва на глобалізовані регіони, в яких зовнішньоекономічна діяльність стає суттєвим чинником їх соціально-економічного розвитку.

Це є свідченням настання нового етапу регіонального розвитку – трансформації внутрішніх регіонів у глобалізовані.

Список використаних джерел

1. Нейсбит Дж. Мегатренды / Дж. Нейсбит; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М.: Издательство АСТ: ЗАО НПП “Ермак”, 2003. – 380 с.
2. Кругман П. Международная экономика. Теория и политика / П. Кругман, М. Обстфельд; [пер. с англ. Н.Л. Фролова, П.А. Отмахов и др.]. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
3. Фадеева Т. Федералистская модель Европейского Союза: концепции и практика / Т. Фадеева // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 6. – С. 18–28.
4. Блейкли Е. Дж. Планування місцевого економічного розвитку. Теорія та практика / Е. Дж. Блейкли. – [вид. 2-е; пер. з англ. Анжели Кам’янець]. – Львів: Літопис, 2002. – 416 с.
5. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / Питер Ф. Друкер; [пер. с англ. Б.Л. Глушака]. – М.: ООО “И. Д. Вильямс”, 2007. – 336 с.
6. Яремко Л.А. Глобалізований регіон / Л.А. Яремко // *Економіст*. – 2007. – №5. – С. 54–57.
7. О динамике трансграничных денежных переводов в 2008–2009 гг. // *Бюллетень иностранной коммерческой информации*. – 2009. – 10 марта. – С. 16.
8. Индекс глобалізації. Найбільш глобалізовані країни світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalysh.com>].
9. Україна перегнала Росію на 18 пунктів в індексі глобалізації [Електронний ресурс] // *Економічна правда*. – 2006. – 17 жовтня. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>.
10. Згуровський О. Глобалізація. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dt/1000/160/54652>.
11. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну. – М., 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.auditorium.ru/books/80/>.
12. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление / С.И. Долгов. – М.: Экономика, 1998. – 215 с. (Экон. пробл. на рубеже веков).
13. Фортрей С. Выгода и благосостояние Англии, заключающиеся в увеличении запасов и расширении торговли этого государства. 1663. / Самуил Фортрей // *Меркантилизм*; [пер. с англ.; под. ред. и со вступ. статьей И.С. Плотникова]. – Ленинград: ОГИЗ, Соцэкгиз, 1933. – С. 185–202.
14. Лист Фридрих. ”Национальная система политической экономии”. Граф С.Ю. Витте „По поводу национализма. Национальная экономика и Фридрих Лист”. Д.И. Менделеев “Толковый тариф или исследование о развитии промышленности России в связи с ее общим таможенным тарифом 1891 года”; [сост. и предисл. В.А. Фадеева]. – М.: Изд-во “Европа”, 2005. – 382 с.

15. Україна в системі міжнародної безпеки / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: ПЦ “Фоліант”, ВД “Стилос”, 2009. – 572 с.
16. Кравченко С. Основні напрямки забезпечення економічної безпеки України / С. Кравченко, С. Теленик // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – № 12. – С. 6–10.
17. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк // Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
18. Фильчак Р. Экологическая справедливость помогает справиться со многими проблемами на местном уровне / Р. Фильчак // Государственное управление в переходных экономиках. – 2004. – Лето. – С. 3–7.
19. Шаров О. Українська діаспора у світлі економічної глобалізації / О. Шаров // Зовнішні справи. – 2010. – № 3–4. – С. 36–40.
20. Каневский Е. Трудовая миграция: Украина... без украинцев? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7645000/7645088.stm.
21. Декларация вашингтонского саммита “Группы двадцати”: Кто виноват и что делать? Москва, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ria-sibir.ru/viewnews/30942.html>.

Подано до редакції 16 червня 2011 року

Яремко Л.А.

Новый этап регионального развития: глобализация регионов

В статье исследуется процесс развития региональных экономик в условиях глобализации, их превращение в субъекты геоэкономики, что проявляется в процессе глобализации регионов, показано, что интеграция регионов в мировое экономическое пространство сопровождается ростом внешнеэкономических угроз.

Ключевые слова: *глобализация, глобализация регионов, геоэкономические интересы региона, внешнеэкономические угрозы.*

Yaremko L.A.

New stage of regional development: globalization of the regions

The article presents the analysis of the process of development of regional economies under globalization as well as their transformation into the subjects of geo-economy that manifest themselves in the globalization of regions. It is also shown that the integration of regions into the world economic space is accompanied by an increase in foreign economic threats.

Keywords: *globalization, globalization of regions, geo-economic interests of the region, foreign economic threats.*

Яремко Лариса Адольфівна – доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії.